

**АНДРАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

У статті розглядається сутність андрагогіки як науки про навчання й освіти дорослих. Прослідковано шлях андрагогіки як самостійної науки в педагогіці. Обґрунтована необхідність враховувати особливості андрагогічного підходу при організації навчального процесу підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Суспільне життя початку ХХІ століття характеризується швидкими і глибинними трансформаціями. Це проявляється у двох протилежностях: надзвичайно швидкому зростанні тенденцій до утворення єдиного світового, принаймні європейського, економічного, політичного і освітнього простору, та на рівні держави – зростанні чинників, основу яких складають такі культурно-національні особливості, як історична спадщина, духовність, ментальність і освіченість народу. В умовах суспільства, що стрімко змінюється, стає нагальною потреба в підготовці вчителя, формуванні його особистісних характеристик, що забезпечується системою післядипломної педагогічної освіти.

Питання підвищення кваліфікації педагогів розглядали В. І. Бондар, М. Ю. Красовицький, А. І. Кузьмінський, Ю. М. Кулюткін, М. В. Кухарева, В. І. Маслов, В. Г. Онушкін, О. П. Тонконога, П. В. Худоминський, Т. І. Шамова. Однак, на сучасному етапі розбудови системи професійної освіти існуюча практика навчання дорослих у системі післядипломної педагогічної освіти не забезпечує соціально-економічної стабільності та перспектив розвитку суспільства загалом й особистості фахівця зокрема. Останнє зумовлює потребу пошуку нових підходів до організації навчання в системі післядипломної педагогічної освіти, а також їх теоретичного осмислення та обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, показав, що особливо вагомими в розв'язанні завдань удосконалення післядипломної освіти педагогів є праці з андрагогіки – галузі педагогічної науки, що розкриває теоретичні і практичні проблеми навчання, виховання й освіти дорослої людини протягом усього її життя [1: 453-467]. Наукове завдання представленої публікації полягає у розкритті ролі та потенціалу основних положень андрагогіки як науки про освіту дорослих у системі післядипломної педагогічної освіти.

Термін "андрагогіка", утворений за аналогією до терміну "педагогіка" (від грецьк. *anag, andros* – доросла людина + *ago* – веду), був вперше використаний німецьким вчителем О. Каппом у 1833 році для позначення особливого розділу педагогіки, в якому досліджуються проблеми навчання та освіти дорослих. Однак лише з середини ХХ століття він набув широкого вжитку в науковій практиці для позначення самостійної галузі знань. С. Змійов зазначає, що у цей період у роботах югославських учених Д. Павичева, М. Огризовича та Б. Самоловчева, німецького вченого Ф. Пеггелера, швейцарського теоретика Г. Хансельмана, польських учених М. Семенські та Л. Тураса обґрунтовувалася необхідність по-іншому, ніж у педагогіці, підходити до навчання й освіти дорослих [2: 90].

Початок формування теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки було покладено в 70-80-і роки ХХ ст. у роботах видатного американського андрагога, теоретика і практика освіти дорослих М. Ноулза, англійця П. Джарвіса, американця Р. Сміта і групи англійських учених з Ноттингемського університету, в яких визначалися деякі вихідні посилки андрагогічного підходу до навчання і пропонувалися андрагогічні моделі навчання [2: 91]. Андрагогічні дослідження на початку 80-х років активізували вчені Китаю, а з 90-х років ХХ ст. відповідні наукові розвідки активно проводяться науковцями США, Великої Британії, Угорщини, Польщі, Росії, Чехії, Фінляндії.

Як часто зазначають, найбільш ґрунтовним дослідженням становлення і розвитку андрагогіки є дослідження югославського вченого Д. Савичевича. Він довів, що, ідеї Сократа, Платона, Аристотеля і софістів відображають думки про потребу навчання протягом життя, про особливості шляхів здобуття знань у різні періоди життя. Подібні ідеї знаходимо в наукових працях Давнього Риму в період гуманізму й Ренесансу. Зацікавленість питанням навчання дорослих можна відзначити й у ХVII столітті у працях Я. А. Коменського. Концептуальна спадщина Я. А. Коменського дає підстави для оцінки його як засновника андрагогіки, хоча сам великий педагог цей термін не використовував. Попередні напрацювання дали можливість мислителям ХІХ ст. прийти до висновку, що андрагогіка є особливою галуззю знань, що досліджує навчання й освіти дорослих [3].

Подальший розвиток андрагогіки як науки пов'язують з періодом кінця ХVІІІ ст. – початку ХІХ ст.: у Великій Британії створено інститути механіки, коледжі робітників, заочні курси, інтернати, де надавалася можливість дорослим отримувати освіту. В інших країнах з'явилися освітні асоціації

робітників, кореспондентські школи тощо. Цікавим є той факт, що навчання дорослих походить від руху робітників економічного, політичного і освітнього факторів XIX ст. та перших десятиліть XX ст. Зусилля багатьох дослідників того часу були спрямовані на виявлення особливостей навчання дорослих і вивчення відмінностей їх навчання від навчання дітей. Андрагогічні ідеї у теорії навчання дорослих з'являлися й в інших країнах, насамперед у Польщі та Росії [3].

Уперше в російській періодиці термін "андрагогіка" було використано професором Київського університету М. Олесницьким 1885 року. Вчений уживав цей термін у контексті розвитку освіти в межах періодів розвитку людини: дитинство, молодість, зрілість і старший (старий) вік. Спираючись на оптимістичний підхід до людського розвитку, М. Олесницький вважав, що особистість може навчатися протягом життя. У той час як фізична сила зменшується з віком, енергія інтелекту у зрілому і старшому віці залишається активною [4].

У перші два десятиліття XX ст. освіта дорослих отримала своє осмислення в концепції позашкільної освіти, яка була розроблена видатним російським ученим Є. Мединським (1885-1957). Виходячи з уявлення про позашкільну освіту як про складову неперервної освіти (у сучасному розумінні), Є. Мединський, як зазначає С. Змійов, пропонував назвати науку про "виховання людини" протягом усього її життя антропагогікою (від грецьк. *antropos* – людина + *ago* – веду), але не дав чіткого визначення її співвідношення з педагогікою або іншими науками про людину. Проте саме він порушив питання щодо розширення меж наук про освіту з метою дослідження процесів навчання людини, не обмежуючись шкільним віком [5].

У сучасних тлумаченнях андрагогіки як науки про навчання й освіту дорослих абсолютної єдності немає. Теза про те, що андрагогіка вийшла з педагогіки, суперечить науковим даним і фактам. Педагогіка започаткована від філософії. Її шлях становлення і розвитку був дедуктивним, тоді як головний шлях становлення андрагогіки був індуктивним і емпіричним. Педагогіка – нащадок німецької класичної філософії, тоді як андрагогіка – продукт руху робітників і освітніх асоціацій робітників кінця XIX ст. – початку XX ст. Історичні й порівняльні дослідження показують, що педагогіка була і лишається наукою про навчання дітей. Спроби розширити предмет педагогіки до дорослого учня є недостатньо коректними. Проте така ситуація довгий час залишалася незмінною в Радянському Союзі та деяких інших країнах Східної Європи [3].

Взагалі на сьогодні існує декілька підходів до визначення андрагогіки. Перший підхід базується на спростуванні всіх підстав вважати андрагогіку самостійною наукою. Захисники цієї позиції вважають, що навчання й освіта дорослих – галузь дослідження, що належить наукам, які були сформовані раніше (соціологія, психологія, антропологія, економіка тощо). Прихильники другого підходу, насамперед, американські дослідники розглядають андрагогіку у прагматичному й практичному значенні, окреслюють взаємодію дорослого учня і викладача у ході навчання. На основі третього підходу андрагогіку вважають незалежною науковою дисципліною. Визначена концепція одержала широку підтримку в Центральній і Східній Європі. Прихильники четвертого підходу розглядають андрагогіку не просто окремо від педагогіки, але, як і педагогіку, складової частини інтегральної науки про навчання і освіту людини протягом усього життя [6].

У Радянському Союзі домінуючою концепцією освіти дорослих була концепція педагогіки дорослих, що є частиною педагогіки як всебічної науки про освіту. Протягом довгого часу радянські автори відмовлялися схвалити концепцію андрагогіки внаслідок ідеологічних упереджень, оскільки концепція андрагогіки розвилася на ідеологічних засадах, що не визнавалися у радянській педагогіці. Проте низка радянських учених виокремлювала дисципліну, предметом вивчення якої було дослідження навчання та освіти дорослих. Наприклад, А. Даринський, вважав, що педагогіка дорослих є невід'ємною складовою педагогіки як інтегративної науки про освіту. А. Даринський визначав специфіку педагогіки дорослих, яка, насамперед, відображена в об'єкті освіти. Межі дослідження педагогіки дорослих, на думку А. Даринського, набагато ширші, ніж педагогіки взагалі [7; 8].

Хоча радянські дослідники освіти дорослих розглядали педагогіку дорослих в межах загальної педагогіки, однак вони окреслили цілу низку розділів цієї науки. За таких умов укладено класифікацію розділів педагогіки дорослих наступним чином: соціологія навчання дорослих, психологія старіння і педагогічна психологія дорослих, дидактика дорослих, педагогіка вечірньої школи, виробництва тощо. Не виходячи за межі загальної педагогіки, радянські автори значно розширили структуру науки про навчання та освіту дорослих. Найбільший внесок у становлення і розвиток андрагогіки як науки в Радянському Союзі зроблено Б. Ананьєвим і його ленінградською школою [3]. На думку Д. Савичевича, внесок цього вченого у розвиток андрагогіки в радянському суспільстві можна порівняти з внеском Е. Торндайка в розвиток науки про освіту дорослих в США [9].

В Українському педагогічному словнику термін "андрагогіка" визначається як педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти і

виховання дорослих. Завданням андрагогіки є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих [10: 25-26].

Однак, виходячи із вищезазначеного андрагогічна і педагогічна моделі навчання не є протилежними, а доповнюють одна одну. Навчання людини в період недорослості продовжує успішно розробляти класична наука про навчання дітей – педагогіка. Особливості навчання особистості у період дорослості досліджує нова галузь наук про освіту – андрагогіка.

М. Ш. Ноулз назвав андрагогіку мистецтвом і наукою допомоги дорослим у навчанні, системою положень про дорослих, які навчаються, яку необхідно застосовувати диференційовано до різних дорослих людей відповідно від ситуації [11]. Польський науковець Л. Турос вважає, що андрагогіка – це наука про цілі, етапи, умови, результати і закономірності свідомо та цілеспрямовано організованої освіти і виховання дорослих людей, а також їх самоосвіти і самовиховання [12]. Швейцарський дослідник П. Фюртер визначає андрагогіку, як науку про формування людини протягом усього життя [13].

Сьогодні, згідно з принципами андрагогіки, дорослій людині належить ведуча роль у процесі навчання. Оскільки дорослі у процесі свого навчання мають свої яскраво виражені специфічні особливості, які радикально відрізняють їх від недорослих, виділимо передумови, які обґрунтовують наш вибір на користь андрагогіки як теоретичного підходу у контексті удосконалення навчального процесу у системі післядипломної педагогічної освіти:

- тому, хто навчається належить ведуча роль в процесі навчання (тому, він той, хто навчається, а не той кого навчають);
- дорослий, який навчається, прагне до самореалізації, самостійності, самоуправління і визнає себе таким;
- дорослий, який навчається, має життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід, який може бути використаний як важливий елемент навчання для самої людини, так і для його колег;
- доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми у досягненні конкретної цілі;
- дорослий, який навчається, розраховує на швидке використання отриманих в ході навчання умінь, навичок, знань, особистісних якостей;
- навчальна діяльність дорослого, що навчається, значною мірою детермінується часом, простором, професійними, соціальними факторами, які чи обмежують, чи спонукають до процесу навчання;
- процес навчання дорослої людини організований у вигляді спільної діяльності того, хто навчається і навчає на всіх його етапах: діагностики, планування, створення умов, реалізації, оцінювання, та певною мірою, корекції [2: 96].

Як і кожна галузь педагогічної науки, яка розкриває теоретичні і практичні проблеми навчання, андрагогіка підпорядковується основним принципам, які дають змогу їй належно функціонувати в системі післядипломної педагогічної освіти.

1. Пріоритет самостійного навчання. Самостійна діяльність тих, хто навчається, є основним видом навчальної роботи дорослих учнів. Під самостійною діяльністю розуміємо самостійну організацію тих, хто навчається, процесу свого навчання.
2. Принцип спільної діяльності, що забезпечує єдність діяльності тих, хто навчається, з тими, хто навчає, а також з іншими, які навчаються, щодо планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу навчання.
3. Принцип опори на досвід того, хто навчається, згідно з яким досвід того, хто навчається, використовується як одне з джерел навчання самого слухача та його колег.
4. Індивідуалізація навчання. Відповідно до цього принципу кожен, хто навчається, спільно з тим, хто навчає, а в деяких випадках і з іншими курсантами, створює індивідуальну програму навчання, що орієнтована на конкретні освітні потреби й цілі навчання та враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні й когнітивні особливості того, хто навчається.
5. Системність навчання. Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання та оцінювання його результатів.
6. Контекстність навчання спрямована на визначення конкретних, життєво важливих для того, хто навчається, цілей, орієнтованих на виконання ним соціальних ролей або вдосконалення особистості з урахуванням умов професійної, соціальної, побутової діяльності.
7. Принцип актуалізації результатів навчання. Передбачає невідкладне застосування на практиці набутих дорослим учнем знань, умінь, навичок, якостей.
8. Принцип елективності навчання. Означає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, місця навчання, оцінювання результатів навчання.

9. Принцип розвитку освітніх потреб. Згідно з цим принципом, по-перше, результати навчання оцінюються виявленням реального ступеня засвоєння навчального матеріалу й визначенням того обсягу знань, без засвоєння якого неможливе досягнення поставленої мети навчання; по-друге, процес навчання спрямовується на формування в тих, хто навчається, нових освітніх потреб, які конкретизуються після досягнення певної цілі навчання.

10. Принцип усвідомленості навчання. Означає усвідомлення тими, хто навчається, й тими, хто навчає, всіх параметрів процесу навчання і своїх дій щодо його організації [2: 111-112].

Істотна відмінність наведених принципів андрагогіки від загальновідомих педагогічних принципів полягає в тому, що вони визначають діяльність, насамперед, тих, хто навчається, тоді як педагогічні принципи головним чином регламентують діяльність того, хто навчає. Це нашоєму на необхідність побудови освітнього процесу в системі післядипломної педагогічної освіти з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей курсантів.

У контексті андрагогічної ідеї варто розглядати диференціацію та індивідуалізацію в системі післядипломної педагогічної освіти, спиратися на професійний досвід фахівців, рейтингову систему оцінювання, модульний підхід до навчання, побудову навчального процесу не за предметним принципом, а на основі життєвої (професійної, виробничої) проблеми або ситуації та ін.

Звідси одна з найважливіших умов забезпечення результативності післядипломної педагогічної освіти – сприяння розвитку та збагаченню кожної особистості, тобто просування з однієї стадії розвитку на іншу шляхом створення сприятливого клімату, гуманної атмосфери в процесі навчання. Наявність атмосфери, що націлює на ефективне навчання, є одним із головних елементів андрагогічного планування освітнього процесу на відміну від традиційного навчання, де цим проблемам приділялася незначна увага.

Варто зазначити, що вимоги, які ставить сучасне суспільство до системи післядипломної педагогічної освіти, визначають необхідність інтеграції різних наук про навчання й освіту людини. Дослідник С. Змієв визначає в якості такої інтеграційної науки едукологію (від лат. *educare* – навчати + *logos* – навчання, наука). Ця нова наука прагне осмислити закономірності функціонування і розвитку сфери освіти загалом. Більшість учених (австралійських, хорватських, російських) відводять едукології роль наукової дисципліни, що досліджує закономірності організації, функціонування і розвитку всієї сфери освіти. У цьому проявляється прагнення (і це об'єктивна необхідність), за влучним висловлюванням С. Змієва, не розглядати навчання людини в безперервності процесу за окремими частинами у різних науках, а знайти певну інтеграційну науку, яка б дозволила досліджувати процес навчання людини цілісно протягом усього її життя, хоча й з очевидними особливостями кожного життєвого періоду [5].

Таким чином, у публікації доведено необхідність впровадження андрагогічного підходу в систему післядипломної освіти; розкрито потенціал основних положень освіти дорослих у зазначеному контексті. Звичайно, запропонований аналіз не вичерпує актуальних питань дослідженої проблеми. Поза увагою залишилися актуальні на сьогодні питання підготовки викладача з основами знань андрагогіки. Такі фахівці в подальшому можуть ефективно й надійно реалізувати андрагогічний підхід у процесі становлення і розвитку професійно-педагогічних кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область / [ред. рада. вид. : В. Г. Кремень (гол) та ін.]. – К. : Знання України, 2009. – 491 с.
2. Змеев С. И. Андрагогика : основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
3. Прийма С. М. Андрагогіка в системі наук про навчання і освіту людини : етапи становлення та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / С. М. Прийма. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vipysku/9/statti/priyma.htm>.
4. Олесницький М. Полный курс педагогики : руководство для занимающихся воспитанием и обучением. Вып. 1 : Теория воспитания / М. Олесницький. – [2-е изд.]. – К., 1985. – 341 с.
5. Змеев С. И. Тенденции развития наук об образовании в XXI веке / С. И. Змеев // Психологические и педагогические проблемы развития образования : Весник МГЛУ. – 2004. – С. 89–100.
6. Змеев С. И. Наука XXI века : андрагогика / С. И. Змеев // Высшее образование в России. – 1998. – № 2. – С. 76–79.
7. Даринский А. В. Кого и как включать в систему образования взрослых / А. В. Даринский // Педагогика. – 1995. – № 2. – С. 61–64.
8. Даринский А. В. Непрерывное образование / А. В. Даринский // Советская педагогика. – 1975. – № 1. – 17 с.
9. Savicevic, D. Modern conceptions of andragogy / D Savicevic // A European framework. Studies the Education of Adults. – 1991. – Vol. 23. – № 3. – P. 209–231.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : "Либідь", 1997. – 376 с.
11. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy / Knowles M. S. – Chicago, 1980. – P. 43–53.

12. Tuross L. Andragogika. Zarys teorii oswiaty I wychowania doroslych / L. Tuross. – [Wyd. II]. – Warszawa, PWN, 1978. – 9 p.
13. Further P. Grandeur et misere de la pedagogie / P. Further. – Neuchatel, 1971. – 23 p.

Матеріал надійшов до редакції 18.11. 2010 р.

***Орлова О. А. Андрагогический аспект подготовки учителей
в системе последипломного образования.***

В статье рассматривается сущность андрагогики как науки про обучение и образование взрослых. Отслежен путь андрагогики как самостоятельной науки в педагогике. Обоснована необходимость андрагогического подхода при организации учебного процесса подготовки учителей в системе последипломного педагогического образования.

Orlova O. A. Andragogical Aspect of Teachers' Preparation in the System of Postgraduate Education.

The article considers the essence of Andragogy as the science about grown-ups' teaching and education. The route of Andragogy as an independent science in the Pedagogy is traced. The necessity of andragogical approach in the course of teachers' academic process organization in the system of postgraduate education is justified.